

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis

Beschermvrouwe H.K.H. Prinses Beatrix

Bestuur

mr. G.J. Jansen, voorzitter

mr. F.A. Bakker, penningmeester

ir. H. Hengeveld

drs. P.E. Scheffer

Secretariaat

Postbus 1227, 8001 BE Zwolle, www.vorg.nl

Financiën

Mr. F.A. Bakker, Vilsterseweg 16, 7734 PD Vilsteren, banknummer NL48INGB0005467046.

Contributie

Leden € 30,-; gezinslid € 15,-; leden jonger dan 25 jaar € 15,-; donateurs € 45,-

Redactiecommissie

dr. F.W. Schmidt, voorzitter

jhr. A.J. Gevers, secretaris

dhr. G.T. Hartong

drs. J. ten Hove

drs. M. Klomp

dhr. K. Leeffers

drs. Js. Mooijweer

drs. O.G.J. Ottens

dr. C. Trompetter

K. de Weerdt MA

Bibliotheek

gevestigd bij de Stads- of Athenaeumbibliotheek

Het Klooster 12, 7411 NH Deventer, tel. 0570-675700.

Leden van de Vereeniging ontvangen het jaarboek *Overijsselse Historische Bijdragen* gratis.

Website

www.vorg.nl

Overijsselse Historische Bijdragen

Overijsselse Historische Bijdragen

Verslagen en mededelingen van de Vereeniging tot beoefening van
Overijsselsch Regt en Geschiedenis

133e stuk 2018

ISBN 978-90-8704-733-7

© 2018 Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis

www.vorg.nl

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Omslagontwerp: Robert Koopman, Hilversum

Typografie: Rombus, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord Frits Schmidt	7
Overijssel en honderd jaar Zuiderzeewet Frits Schmidt	9
Jan Evertsz. Cloppenborch Boekbinder, boekverkoper, drukker en uitgever in hervormd Deventer Henk Nalis	35
Chronologische lijst van drukken van Jan Evertsz. Cloppenborch en van aan hem toegeschreven drukken Georg Hartong	59
‘De dood reist mee’ Het belang van de Oldenzaalse verluidensboeken voor de demografische geschiedenis van Twente in de achttiende eeuw Cor Trompetter	85
‘Vindt men er ook korhoenders?’ Gerhard Dumbar als auteur van de <i>Tegenwoordige Staat van Overijssel</i> Clemens Hogenstijn	113
‘De Hollanders te evenaren’ De <i>Tegenwoordige Staat van Overijssel</i> als innovatieve geschiedschrijving Clemens Hogenstijn	125
Literatuursignalement	156
Auteurs	159

Voorwoord

Voor u ligt de nieuwste uitgave van de *Overijsselse Historische Bijdragen*. De redactie heeft een wijziging ondergaan. Lydie van Dijk, die sinds 2007 aan haar leiding heeft gegeven, heeft vorig jaar met de themabundel *De Hanze* afscheid genomen. In die meer dan tien jaar heeft ze zorg gedragen voor het verschijnen van vier themabundels. Een jaar na haar aantreden verscheen *De bundels gebundeld*. Ze had als voorzitter van de redactie de eer om deze compilatie van alle eerder verschenen bundels aan onze toenmalige koningin Beatrix te mogen aanbieden. In 2010 volgde *Archeologie van de Tweede Wereldoorlog*, weer drie jaar later *Met andere ogen ... Reizen in Overijssel* en ten slotte de hierboven al genoemde bundel *De Hanze*. En tussen al die bijzondere uitgaven door gaf ze leiding aan het verschijnen van de ‘gewone’ *Overijsselse Historische Bijdragen*. Kortom, met haar kunnen we terugkijken op een zeer productieve periode.

Wij, achterblijvers, gaan verder op de ingeslagen weg. Ook wij zullen themabundels blijven publiceren. Maar daarnaast gaan we de ‘gewone’ bundels enigszins aanpassen. Verwacht van ons geen ingrijpende koerswijziging. Artikelen die bijdragen aan het beschrijven van de geschiedenis van Overijssel zullen er gewoon deel van uit blijven maken. Daarnaast willen we niet alleen volgen, maar ook ruimte bieden aan nieuwe ontwikkelingen. Nieuwe paden bewandelen. En daarbij zullen we proberen aan te sluiten bij wetenschappelijk onderzoek dat momenteel op diverse universiteiten verricht wordt. Natuurlijk dienen dit soort onderzoeken wel relevantie voor Overijssel te hebben. Ten slotte zullen we ook meer dan in het verleden aanknopen bij de actualiteit. In deze bundel treft u hiervan al een voorproefje aan. Honderd jaar geleden werd door het parlement de Zuiderzeewet aangenomen. Voor de in Overijssel aan de voormalige Zuiderzee gelegen kuststeden had ze ingrijpende gevolgen. Want met de aanleg van de Afsluitdijk verdween niet alleen de dreiging van het water, maar ook een stuk broodwinning. Het betekende in feite het einde van het vissersbestaan. In deze bijdrage wordt ook de relatie met de Noordoostpolder besproken. Een gebied dat tijdelijk bij Overijssel werd ondergebracht en daardoor ook een aantal jaren deel heeft uitgemaakt van de geschiedenis van deze provincie.

In een tijd van oprukkende sociale media wordt weleens vergeten dat ook hier voorgangers van hebben bestaan. Het verspreiden van nieuws en kennis gaat tegenwoor-

dig razend vlug. Maar eeuwen terug heeft de boekdrukkunst een vergelijkbaar effect teweeggebracht. Nieuwe ideeën en opvattingen kregen erdoor een grotere en snellere verspreiding dan voorheen. Jan Evertsz. Cloppenborch was zo'n drukker. Eind zestiende eeuw woonde hij in Deventer. De stad waar we de wortels moeten zoeken van de Overijsselse boekdrukkunst. Henk Nalis beschrijft zijn rol in de toenmalige Deventer boekenwereld. Ons redactielid Georg Hartong, die op dit gebied een specialist genoemd mag worden, heeft zijn publicaties weten te achterhalen en vervolgens in rubrieken ondergebracht. Zijn bijdrage maakt onder andere duidelijk waar in die tijd vraag naar was.

Demografisch onderzoek vormt een niet meer weg te denken onderdeel van de geschiedschrijving. Maar niet iedereen voelt zich door getallen aangesproken. Bewerking ervan kan echter een schat aan gegevens opleveren. Cor Trompetter, ook een mederedactielid, schetst ons aan de hand van de Oldenzaalse verluidensboeken een beeld van de sterfte in Twente in de achttiende eeuw. In zijn bijdrage wordt onder meer duidelijk dat als we spreken over gemiddelde leeftijden, we weleens vergeten dat ook in die eeuw honderdjarigen voorkwamen.

Clemens Hogenstijn voert ons met een tweetal artikelen weer terug naar Deventer. In zijn bijdragen staat Gerhard Dumbar centraal. In het ene beschrijft hij Dumbar als auteur en in het andere artikel staat de *Tegenwoordige Staat* centraal. Menigeen van u zal in zijn of haar boekenkast exemplaren ervan hebben staan. In de jaren zestig verscheen namelijk onder de titel *Nederland in vroeger tijd* een herdruk van deze voor de geschiedenis van Overijssel belangwekkende serie.

Rest mij u namens de redactie veel leesplezier toe te wensen.

Frits Schmidt,
namens de redactie

Overijssel en honderd jaar Zuiderzeewet

Inleiding

Op 21 maart 1918 werd door de Tweede Kamer zonder hoofdelijke stemming de Zuiderzeewet aangenomen. Nadat op 13 juni ook de Eerste Kamer had ingestemd kon een dag later de wet in het Staatsblad worden afgekondigd. Dit artikel gaat over de standpunten die in Overijssel in de voor afsluiting pleitende Zuiderzeevereeniging werden ingenomen en over de na de inpoldering gegroeide banden met het nieuw gewonnen gebied.

Afb. 1 Overstromingen nabij Kampen in 1775 (collectie HCO).

Afb. 2 Overstromingen nabij Vollenhove in 1776 (collectie HCO).

Overijssel en de Zuiderzeevereeniging

Ooit grensde dit gewest aan zee. Dat had zo haar voordelen, maar ook zo haar nadelen. Eb en vloed hadden vrij spel. De aanpalende gebieden konden erover meepraten. Vooral bij een noordwesterstorm kon het water van de Zuiderzee hoog opgestuwd worden. Zo hoog dat de dijken bezweken. Eind achttiende eeuw werd het land zowel in 1775 als in 1776 door water overspoeld. Op 14 november 1775 woedde er een storm met de kracht van 8 à 9 beaufort over het Zuiderzeegebied. Veertig tot vijftig mensen kwamen op het vasteland om het leven. Nabij Elburg vielen er 26 en in Kamperveen negen slachtoffers te betreuren.¹ Een jaar later liep door de stormvloed van 21 en 22 november al het laaggelegen land van Overijssel onder water. Het dorp Beulake verdween voorgoed van de kaart. De aangerichte schade was groot. In deze twee rampzalige jaren verdronken tientallen mensen en verloren velen hun schamele bezittingen.²

Beide stormen vielen in het niet vergeleken met die van 1825. In de nacht van 3 op 4 februari werd het Zuiderzeegebied getroffen door een zware noordwesterstorm. Grote delen van Overijssel kwamen onder water te staan. Velen vluchtten naar zolders en hooibergen. Soms tevergeefs. Overijssel werd onevenredig zwaar getroffen. Van de totaal 379 in Nederland te betreuren doden waren er 305 uit Overijssel afkomstig. In Kampen vielen 48, IJsselmuiden 35, Steenwijkerwold 34, Blankenham 28, Zwollerkerspel 26 en Staphorst 21 slachtoffers. In totaal werden 574 huizen weggespoeld en

Afb. 3 Overstroming nabij Hasselt in 1825 (collectie HCO).

werden 2.284 gebouwen zodanig beschadigd dat ze onbewoonbaar waren geworden. Meer dan 13.000 runderen verdronken.³ Na deze ramp is Overijssel bijna een eeuw lang voor grote overstromingen gespaard gebleven. Maar in 1916 was het weer raak. In deze contreien vielen geen doden, maar grote delen van Overijssel stonden wederom onder water. De overstroming van 1916 was echter de laatste grote watersnoodramp in het Zuiderzeegebied.

Naar aanleiding van de steeds terugkerende wateroverlast had in 1849 ir. B.P.G. van Diggelen al geopperd de Waddeneilanden door dijken met elkaar te verbinden.⁴ Heel Noord-Nederland en het Zuiderzeegebied zouden dan tegen wateroverlast beschermd worden. De Waddenzee en de Zuiderzee zouden dan samen een groot zoetwatergebied gaan vormen. Van Diggelen was een vooraanstaand ingenieur. Toen hij met het plan kwam, was hij in dienst van de Maatschappij tot verbetering van den Handelsweg over 't Zwolsche Diep. Door zijn werkzaamheden voor deze Maatschappij wist hij hoe krachtig en gevaarlijk een samenspel van weers-elementen en water kon zijn. Hij was niet de enige die zich met het probleem bezighield. Zeventien jaar na Van Diggelen ontvouwde ir. J.A. Beijerinck zijn plan. Hij bepleitte een kleinschaliger aanpak. Beijerinck wilde niet verder gaan dan het afsluiten van het zuidelijk deel van de Zuiderzee. Om verzanding van de IJssel te voorkomen zou de monding ervan vrij moeten blijven. In zijn plan zouden steden als Kampen, Zwolle en Deventer onbelemmerd voor grotere schepen bereikbaar blijven.

Al die plannen wijzen uit dat in de negentiende eeuw serieus werd nagedacht over de afsluiting van de Zuiderzee. Opvallend daarbij is dat het initiatief steeds uitging

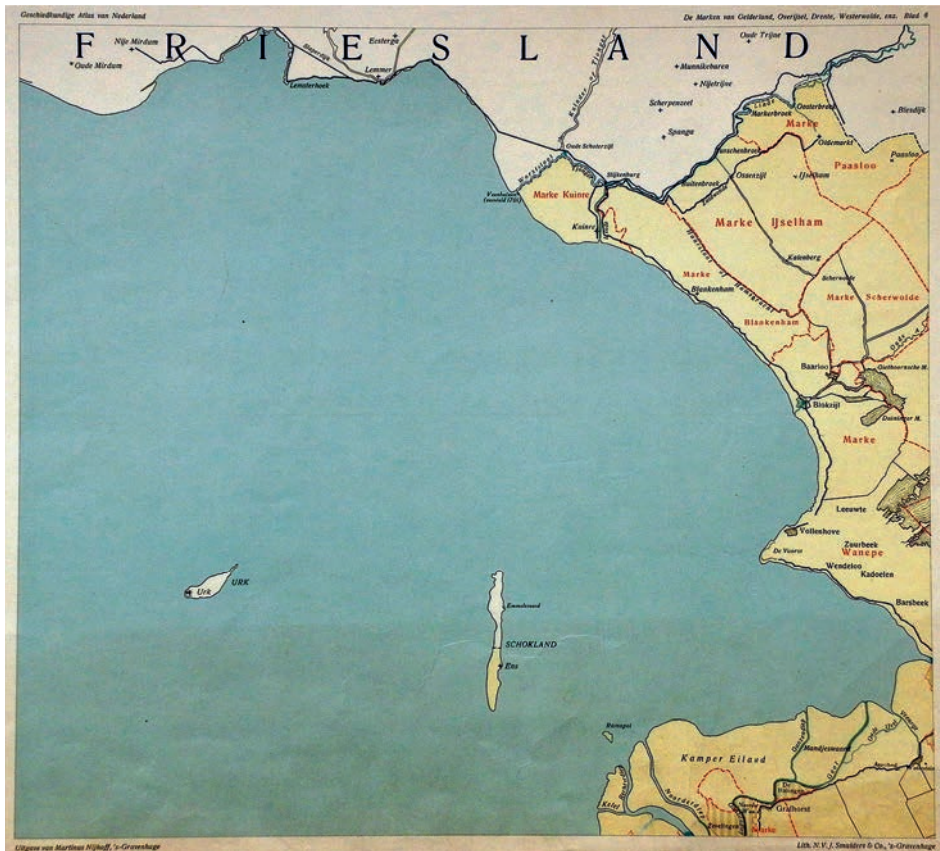

Afb. 4 Overstroming in Zwolle van de Potgietersingel en Eekwal in 1916 (collectie HCO).

van particuliere instanties. De overheid hield zich op de achtergrond. Terwijl het voor velen duidelijk was dat zonder overheidsgelden een dergelijk groot project niet te realiseren zou zijn. Het was dus zaak om het Rijk hiervoor te interesseren. Op initiatief van het Friese kamerlid Age Buma ontstond daarom in 1886 de Zuiderzeevereeniging. Buma had in de Tweede Kamer al eerder getracht de geesten voor afsluiting rijp te maken. Een in 1882 door hem ingediend voorstel werd vanwege het ontbreken van een financiële onderbouwing verworpen.⁵ Nadat hij onvoldoende gehoor in de Tweede Kamer had gevonden, wilde hij medestanders buiten het parlement zoeken. In 1884 had hij contact gezocht met mr. P.J.G. van Diggelen. Op het station van Zwolle hadden beide mannen elkaar getroffen. Van Diggelen was naast rechter ook gemeenteraadslid van Zwolle en lid van de Provinciale Staten van Overijssel. Net als Buma was hij liberaal. Zijn vader was de al eerdergenoemde ir. B.P.G. van Diggelen. Affiniteit met het onderwerp kon hem dus niet ontzegd worden. Op 4 januari 1886 vond in Amsterdam de oprichting van de Zuiderzeevereeniging plaats. Volgens de in april aanvaarde statuten luidde haar doelstelling: ‘technisch en financieel onderzoek aan te leveren waardoor afsluiting en later drooglegging van de gehele Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerszee wenselijk en uitvoerbaar is.’⁶

Wie lid wilde worden diende 5 gulden te betalen. Voorzitter werd Buma. De Overijsselse inbreng was echter groot. De uit Zwolle afkomstige en later tot vicevoorzitter benoemde Van Diggelen en Statenlid Thibout, de burgemeester van Kampen Ebbinghe en zijn collega van Hasselt Erckelens, en de dijkgraven Engelenberg en baron Sloet van Marxveld traden tot het 36-man tellende algemeen bestuur toe.⁷ De even-

eens uit Zwolle afkomstige burgemeester Roijer was op de vergadering in april een van de aanwezigen.⁸ Zes provincies, 53 gemeentes, 44 waterschappen en vijftien organisaties traden toe.⁹ Zwolle en Blokzijl werden kort na de oprichting lid. Daarentegen sloegen Giethoorn, Avereest en Olst de uitnodiging om tot de vereniging toe te treden af.¹⁰ Zo niet Kampen. In december 1886 was de plaats bereid gedurende drie jaar achtereen 250 gulden beschikbaar te stellen. Alleen raadslid Höfelt was tegen. Hij vreesde dat door de afsluiting het IJsselwater slecht zou worden afgevoerd met als gevolg dat er waterophoping zou plaatsvinden. Verder zag hij het belang van droogmaking voor de stad Kampen niet in. Een ander raadslid wilde wel instemmen indien niet een deel maar het geheel zou worden drooggelegd. Daarbij liep hij vooruit op de eventuele uitkomsten van het nog te verrichten onderzoek.¹¹ Blijkbaar was ook het waterschap Mastenbroek in 1886 lid geworden want in 1887 stelde mr. G. Wicherlink voor het lidmaatschap ervan te beëindigen.¹² In datzelfde jaar werd in de Staten van Overijssel op initiatief van dezelfde Wicherlink met 26 stemmen voor en 21 stemmen tegen, een

Afb. 5 Kaart van de oostkust van Overijssel voor de inpoldering (collectie HCO).